

Els escuts valencians de Felip IV, el primer Borbó com a rei foral de València

VICENT JOSEP FORTEA I MARZÀ*

El propòsit d'aquest escrit és clarificar certa confusió que s'observa tant als catàlegs com a les subhastes a l'hora de classificar les peces d'un escut (corona o mig dobló, segons la terminologia valenciana) encunyats a la Seca de València a nom de Felip. Aquesta indeterminació fa que, segons siga visible la data o no, són adjudicats bé a Felip V o bé a Felip IV de Castella.

La conclusió a la qual pretén arribar aquest escrit és que totes les monedes valencianes d'un escut que coneixem fins ara, tant aquelles on és visible la data com a les que no, encunyades a nom de Felip, tant aquelles on apareix l'ordinal IV com aquelles on no és visible, pertanyen al primer període del regnat de Felip IV de València (V de Castella). En conseqüència, és incorrecte el que s'ha fet fins ara als catàlegs, subhastes i museus d'assignar a Felip III de València (IV de Castella) aquells escuts valencians a nom de Felip on no era visible la data.

De fet, es tracta de l'última moneda estrictament valenciana que s'encunya seguint la tradició foral d'un regne encara sobirà. Parle del primer període (1700-1705) del regnat de Felip IV de València (V de Castella) després de la mort de Carles II i abans del curt període de regnat efectiu a València de Carles III l'Arxiduc (1705-1707). Aquest Regne de València serà aniquilat pel mateix rei Felip V de Castella, pocs mesos després de la desfeta d'Almansa, "Por el justo derecho de conquista" mitjançant el decret de Nova Planta del 1707. Després, durant alguns anys encara, la Seca de València encunyarà moneda però ja castellana.

L'origen d'aquesta confusió està en el dibuix d'un escut valencià a nom de Felip que Aloiss Heiss reproduïx al seu llibre¹ i que adjudica a Felip III de València (IV de Castella). En aquest escut no és visible la data però sí el nom del

* Llicenciat en Ciències Químiques i membre de la SCEN.

1. HEISS, Aloiss, *Descripción general de las monedas hispano-cristiana desde la invasión de los árabes*. Madrid - París, 1867. Tomo Segundo, p. 198, núm. 1. Làmina 101-1.

rei i l'ordinal (IIII), i en açò segurament es basa Heiss per atribuir-lo a Felip IV de Castella. Ja en època més recent, F. Mateu y Llopis recull a la seua obra *La Ceca de Valencia*² el mateix dibuix, tot adjudicant-lo a Felip IV de Castella, com va fer Heiss. El mateix dibuix i el mateix error és reproduït molts anys després per R. Petit al *Catálogo de las Monedas Valencianas*³ i al seu llibre *Nuestras Monedas*.⁴

Dóna la casualitat que la moneda que va servir a Heiss de model s'ha pogut identificar i ve descrita com la núm. 5 de la relació de monedes que s'adjunta al final d'aquest escrit acompanyat de fotografies. Com es demostrarà, aquesta moneda pertany al regnat de Felip IV de València (V de Castella).

Quan Calicó⁵ treu el seu catàleg, reproduceix la fotografia d'un escut valencià que no correspon al dibuix de Heiss, però igualment com en aquest, sols es pot llegir el nom del rei i l'ordinal. Calicó, basant-se segurament en els antecedents de Heiss i Mateu i davant el fet de la visibilitat de l'ordinal (IIII), arrossega la interpretació errònia i l'adjudica també a Felip IV de Castella. Degut al prestigi de Calicó, és habitual que tots els catàlegs de subhastes i llibres numismàtics, davant d'un escut valencià on es pot llegir el nom "Philipus", però no és visible la data, classifiquen aquest directament com Felip IV de Castella fent referència al Calicó núm. 210.

Vull posar en relleu que la Seca de València utilitza per a Felip de Borbó l'ordinal que li correspon com a titular del Regne de València, respectant encara el règim foral, fet que representa un cas únic dins l'antiga Corona Catalano-aragonesa, ja que totes les demés seques, a diferència del que passava durant els Àustries, utilitzen l'ordinal castellà per aquest rei, ja des de l'inici del seu regnat.

El nombre de tots els escuts valencians a nom de Felip, catalogats en subhastes, llibres numismàtics, col·leccions particulars i museus que es coneixen, és de 9 peces. A l'hora de la veritat, en una relació i classificació al final d'aquest

2. MATEU Y LLOPIS, Felipe, *La Ceca de Valencia y las Acuñaciones Valencianas de los Siglos XIII al XVIII*. València, 1929, p. 139, referint-se a la moneda d'or de Felip IV de Castella: "Pero la única moneda de oro de este monarca que se ve en los monetarios, es el escudo o medio doblón, es decir, la antigua corona de Carlos I...". Encara que diu que es veu als monetaris, no degué veure'n cap perquè aquest escut el cataloga amb el núm. 306 i com a documentació gràfica aporta el dibuix de Heiss i no una fotografia.

3. PETIT, Rafael, *Catálogo de las Monedas Valencianas y Medallas Valencianas de los Reyes de España*. Ed. J. Mª Aledón. València, 1983. Reprodueix el dibuix de Heiss que Mateu inclou a *La Ceca de Valencia...*, a la pàgina 123, amb el número 277. Ací el dibuix apareix en color.

4. PETIT, Rafael, *Nuestras Monedas. Las Cecas Valencianas*. Vicent Garcia Editores. València, 1981. Reprodueix el mateix dibuix que al seu catàleg, que, com hem dit, copia a Mateu, però ací apareix en blanc i negre a la pàgina 250 amb el número 298.

5. CALICÓ, X., *Numismática Española, catálogo de todas las monedas emitidas desde los Reyes Católicos a Juan Carlos I*. Barcelona, 2008. Peça catalogada amb el núm. 210 i adjudicada a Felip IV de Castella (sense data). La qualitat de la fotografia del catàleg no deixa interpretar la llegenda, però sí que deixa veure que és un escut amb dels mateixos encunys que la resta de peces que es descriuen en aquest escrit.

escrit, solament s'identifiquen i descriuen 8 escuts, ja que un escut és un error de classificació.⁶

Per arribar a la conclusió exposada al començament d'aquest escrit, en el sentit que tots els escuts valencians a nom de Felip coneguts fins ara pertanyen al regnat de Felip V de Castella, utilitze dues vies argumentals, la primera referida als usos i costums i la segona referida a la identificació d'encuny.

1.- Consideracions referents als usos i costums de la Seca de València.

a) Per les monedes que es coneixen, el primer rei que inclou l'ordinal i la data als escuts valencians és Carles II. El fet curiós és que la Seca de València no posa l'ordinal del rei a les monedes valencianes fins coincidir amb l'ordinal castellà. Amb la vinguda de Felip de Borbó, la seca ha de continuar incloent-hi l'ordinal i ho fa amb l'ordinal que correspon al regne, és a dir, el (III).

b) Malgrat que la documentació de l'època recopilada per F. Mateu⁷ diu que, durant el regnat de Felip IV de Castella, s'encunyaren a la Seca de València monedes d'or simples i dobles en forma d'escuts o corones els anys 1630 i 1631, el fet és que no s'ha trobat cap exemplar i, per tant, no en coneixem els encuny. En conseqüència, podem seguir pensant que el primer que inclou la data i l'ordinal als escuts és Carles II.

c) No hi ha cap fonament per adjudicar al regnat de Felip IV de Castella aquells escuts valencians a nom de Felip en què no es pot llegir la data, llevat que coneguérem algun escut (i, per tant, l'encuny) amb una data coherent amb el regnat de Felip IV de Castella amb el qual poder-los associar. Pel que fa a l'ordinal (III), tampoc és determinant per a classificar-los com Felip IV de Castella, llevat que tinguérem identificat un escut de Felip III de Castella amb l'ordinal (III), és a dir, que estiguérem segurs que a la Seca de València s'utilitzava l'ordinal castellà. Però açò no és així. De fet, Crusafont⁸ no adjudica cap escut valencià conegut al regnat de Felip IV de Castella.

6. Es tracta d'una peça d'un escut, on sols es pot apreciar amb dificultat la part inferior de la data i el nom del rei i que en successius catàlegs de subhasta venia catalogada com a Felip IV de Castella. Fent una observació més acurada, es pot apreciar l'ordinal (II) i la part inferior de les tres primeres lletres del nom "Carolus"; per tant, és clarament de Carles II. Tauler en la seua base de dades (www.onzasmacuquinas.com) la classifica com Felip IV de Castella amb el n° 76 basant-se en la subhasta de Soler y Llach del 18-11-08, lot 1612, on aquesta moneda està adjudicada a Felip IV de Castella.

7. MATEU Y LLOPIS, Felipe, *La Ceca de Valencia y las Acuñaciones Valencianas de los Siglos XIII al XVIII*. València, 1929, p. 139, paràgraf 2.

8. CRUSAFONT I SABATER, Miquel, *Catàleg General de la Moneda Catalana. Països Catalans i Corona Catalano-aragonesa (S. V aC- S. XX dC)*. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC). Barcelona, 2009.

En aquest punt cal dir que F. Mateu, al seu llibre *La Ceca de Valencia*,⁹ que, com he dit abans, adjudica a Felip IV de Castella l'escut descrit per Heiss, ja li crida l'atenció el tema i comenta: "En la moneda de oro de Felipe IV de Castilla, III de Valencia, aparece el ordinal castellano del rey contra toda costumbre y exactitud". Més fàcil li hagués sigut pensar que podien ser de Felip V de Castella amb l'ordinal adequat a València. Mateu no devia conèixer els escuts datats en 1700 a nom de Felip IV perquè, de conèixer-los, s'hauria vist obligat a dir alguna cosa sobre la desavinença entre la data i l'ordinal que ell creia de Felip IV de Castella.

De fet, Mateu diu que Felip V de Castella no encunya moneda a València fins al 1707, cosa que desmenteixen els escuts datats a nom de Felip.

d) A Saragossa, i en algun cas a Mallorca, els reis de la casa d'Àustria encunyen la moneda amb l'ordinal corresponent al regne d'Aragó, que, en el cas dels Felip, coincideix amb els ordinals de Catalunya, Mallorca i València.

Per tant, com a conclusió d'aquestes consideracions, resulta que tot es torna més simple si adjudiquem els escuts valencians a nom de Felip IV al regnat de Felip V de Castella.

2.- Consideracions referents al tipus d'encunys

a) Inversemblança en la possible reutilització dels encunys de Felip III de València (IV de Castella).

Pot quedar el dubte de si durant el regnat de Felip V de Castella s'haguessin aprofitat els encunys de Felip IV de Castella als quals se'ls hagués modificat la data per a la seua utilització al regnat actual. Açò significaria emprar encunys que han estat sense ser utilitzar més de 40 anys.

Admetre açò suposaria que donem per segur que alguns escuts que coneixem amb l'ordinal (IIII) pertanyen al regnat de Felip IV de Castella, i açò, a hores d'ara, no té ninguna fonamentació, tal com s'ha explicat més amunt. A més, perduraria la incertesa a l'hora de classificar els escuts valencians a nom de Felip. Com que no coneixem cap escut valencià amb l'ordinal V, sols podríem adjudicar a Felip V de Castella els que vingueren datats amb alguna data coherent amb aquest regnat. Quedaria indeterminada l'adjudicació d'aquells amb l'ordinal (IV) i sense data visible.

9. MATEU Y LLOPIS, Felipe, *La Ceca de Valencia y las Acuñaciones Valencianas de los Siglos XIII al XVIII*. València, 1929, p. 139, paràgraf 5.

Però és important el fet que coneixem escuts a nom de Felip IV, tant amb data sols a la llegenda, com data a la llegenda i al camp. Resulta inversemblant que aprofitaren només l'encuny de l'anvers i crearen dos encunyats nous per al revers, u amb doble data i l'altre amb data a la llegenda. Més fàcil hagués sigut rectificar també l'ordinal del rei si s'hagués volgut adequar-lo a l'ordinal castellà, i en canvi no es fa. A la fi resulta impensable aquesta reutilització a mitges d'uns encunyats tan vells. El que és molt possible, és que el revers amb doble data, siga un aprofitament d'encunyats de Carles II, ja que la data 1700 és compatible amb els dos regnats. Heiss, al seu llibre esmentat més amunt, a la làmina 102-1, dibuixa un escut de Carles II on el revers coincideix plenament amb el revers de doble data de l'escut núm. 1, descrit a la relació final d'aquest article. Si aquest escut de Carles II dibuixat per Heiss, tingués existència real (i tractant-se de Heiss és molt probable), quedaria demostrat que l'ordinal (IIII) de l'anvers de l'escut núm. 1, d'aquest article, sols pot ser del primer Borbó, Felip IV de València.

b) Tots els encunyats coneguts a nom de Felip són els mateixos.

El que volem fer palès és que tots els encunyats dels escuts valencians a nom de Felip que es coneixen, excepte el revers d'aquell que té doble data, són el mateix. Així, l'anvers dels escuts de la relació núm. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 i 8 tenen el mateix encuny. El revers dels escuts de la relació núm. 2, 3, 4, 5, 6, 7 i 8 tenen el mateix encuny, i el revers del núm. 1, com no podria ser d'altra manera al tindre doble data, és un altre encuny. Tots pertanyen al mateix regnat; no podem pen-

sar que un mateix encuny i, per tant, un mateix estil siguin emprats al regnat de Felip IV de Castella i al de Felip V de Castella, havent-hi al mig el llarguíssim regnat de Carles II.

Ací podem comparar, en una ampliació i d'esquerra a dreta, l'anvers dels escuts núm. 1, 2, 3, 4, 5 i 6.

A sota, i també d'esquerra a dreta, el revers dels escuts núm. 1, 2, 3, 4, 5 i 6. Podem observar la diferència del núm. 1, que és el que duu doble data.

Aquesta numeració correspon a la relació que s'adjunta al final d'aquest escrit.

c) L'estil dels encunys és compatible amb els anys de regnat de Felip IV de València (V de Castella) i no de cap altre rei.

Per tal d'esbrinar si són o no compatibles amb el regnat de Felip V de Castella una consideració és fixar-nos en l'estil del gravador i l'evolució de la llegenda. Un detall que ens pot ajudar és l'evolució del nom de València en la seua declinació llatina.

Els noms "Valenciae" i "Valentiae" són els emprats en la primera època de la moneda i evolucionen després a "Valencia" i "Valentia".

El "Valenciae" dels primers escuts de Carles I (existeix algun "Valencia") passa a "Valentiae" als escuts de Carles II¹⁰ i també al doble escut o dobló del ma-

10. Vegeu subhasta Aureo 21-5-96, els lots núm. 356, 357 i 358. Porten tots el nom "Valentiae".

teix rei recentment descobert.¹¹ En canvi, els escuts a nom de Felip que descriuim en la relació final i en aquells on és visible (núm. 2, 3, 4, 8) porten tots el nom “Valentia”.

Açò fa pensar que els encunys de Felip als quals ens estem referint són d’una factura més moderna que els de Carles II i, per tant, posteriors. Si pensàrem que pogueren ser encunys reutilitzats de Felip IV de Castella, seria difícil d’explicar que en temps d’aquest rei s’hagués utilitzat el “Valentia” per després tornar al “Valentiae” en temps de Carles II.

Amb la qual cosa tot indica que els encunys (en realitat coneixem un sol encuny per a l’anvers i dos en el cas del revers) dels escuts valencians a nom de Felip IV són nous i creats per a aquest efímer regnat de Felip de Borbó. La Seca de València hauria utilitzat l’ordinal IV com li correspon per ser rei de València i, per tant, tots els escuts a nom de Felip IV són adjudicables a Felip V de Castella encara que no es puga llegir la data. Aquells on tampoc no es pot llegir l’ordinal, per similitud d’encunys, també hi ha que adjudicar-los a Felip V de Castella. Felip IV de Catalunya-Aragó, rei de Mallorca i València.

Amb açò s’arriba a la conclusió objecte d’aquest escrit i que enuncïava al començament.

En definitiva i com a resum, resulta que, pel que sabem fins ara, sols existeixen dos tipus d’escuts valencians a nom de Felip, el que duu la data a la llegenda i el que la duu doble, a la llegenda i al camp. Tots dos tipus adjudicables al regnat de Felip V de Castella. Per tant, són incorrectes totes les classificacions de les cases de subhastes, catàlegs especialitzats i museus atribuint algun escut valencià a nom de Felip al regnat de Felip IV de Castella.

Tanmateix, val a dir que la conclusió a la qual s’arriba en aquest escrit coincideix amb el criteri d’un sol catàleg, que és el de Crusafont. Així, al seu *Catàleg General de la Moneda Catalana*,¹² Crusafont classifica els escuts valencians a nom de Felip en dos tipus: el de data sols a la llegenda, núm. 4984, i el de doble data, núm. 4984a. Aquest catàleg no adjudica cap escut a Felip IV de Castella, coincidint amb el que hem exposat.

11. Subhasta Jesús Vico núm. 141 de 5-març-2015, lot nº 251. Es pot llegir el nom “Valentiae”.

12. CRUSAFONT I SABATER, Miquel, *Catàleg General de la Moneda Catalana. Països Catalans i Corona Catalano-aragonesa (S. V aC- S. XX dC)*. Societat Catalana d’Estudis Numismàtics (IEC). Barcelona, 2009.

Relació i classificació d'escuts de Felip IV de València (V de Castella)

Reproducció mida real

1.- Crusafont (CGMC) núm. 4984a (mateix exemplar). Calicó núm. 570 (mateix exemplar). Subhasta Aureo Calicó, Caballero de las Yndias, lot 2049.

Anvers: ---PHILIPUS·IIII·D---

Revers: +VALE---IOR·1700·

Observacions: Únic amb data visible al camp i a la llegenda. Nom i ordinal del rei visibles.

No es veu l'acabament del nom "Valentia". Possible aprofitament d'un encuny de revers d'un escut de Carles II.

2.- Crusafont (CGMC) núm. 4984 (mateix exemplar). Calicó no figura. Subhasta Aureo Calicó, Isabel de Trastàmara, maig 2014 lot 672.

Anvers: ---HILIPUS·IIII·D·G---

Revers: +VALENTIA·MAIOR 1700

Observacions: Data visible a la llegenda. Nom, ordinal del rei i data visibles. Inclínació del pal del 7 al revés.

3.- Crusafont (CGMC) núm. 4984 (similar). Calicó no figura. Subhasta Aureo Calicó "Crusafont" lot 1566.

Anvers: +PHILIPUS---I---P·R---

Revers: ---TIA·MAIOR·1

Observacions: Data a la llegenda, sols es visible la primera xifra. És visible el nom del rei, però no l'ordinal. Pes: 3,35 g.

Al no poder llegir la data, es fa l'observació que Calicó la cataloga amb el núm. 210 com a

Felip IV de Castella.

4.- Crusafont (CGMC) núm. 4984 (similar). Calicó no figura. Subhasta Jesús Vico 137, lot 588 (Subhastada com Felip IV de Castella).

Anvers: ---ILIPUS·IIII·D·G·HI·P·R---

Revers: +---ENTIA·MAIOR·1---0

Observacions: Data a la llegenda. Visible la part inferior de dos xifres de la data. Es pot llegir el nom del rei i l'ordinal. Pes: 3,35 g.

Col·lecció Huntington. En no poder llegir la data, s'identifica arbitràriament com similar a la Calicó 210 de Felip IV de Castella.

5.- Crusafont (CGMC) núm. 4984 (similar). Calicó no figura. Subhasta Aureo 17-10-1995, lot 582 (subhastada com Felip IV de Castella).

Anvers: ---PHILIPUS·IIII·D·G---

Revers: ---MAIOR---

Observacions: Data a la llegenda no visible. Visible el nom i l'ordinal del rei. Pes: 3 g.

Aquesta peça és l'original del dibuix que fa Aloiss Heiss a *Descripción general de las monedas hispano- cristianas desde la invasión de los árabes*, pàg. 198, núm. 1, tom segon, làmina (núm. 101-1), i que atribueix a Felip IV de Castella. Mateu y Llopis la reproduceix al seu llibre *La Ceca de Valencia*, on l'atribueix també a Felip IV de Castella, la qual cosa origina tots els errors posteriors que encapçala R. Petit al seu catàleg en reproduir el mateix dibuix. Normalment s'ha identificat com similar a la Calicó 210 de Felip IV de Castella.

6.- Crusafont (CGMC) núm. 4984 (similar). Calicó núm. 210 (mateix exemplar), classificat com del regnat de Felip IV de Castella.

Observacions: Malgrat que és una ampliació de la fotografia del mateix ca-

tàleg Calicó i la qualitat de la reproducció no permet distingir els detalls, sí que es distingeix el nom del rei i l'ordinal. També permet concloure que es tracta del tipus d'escut amb data sols a la llegenda i dels mateixos encunys que la resta d'aquesta relació.

Aquest exemplar ha sigut la referència per a tothom a l'hora de classificar els escuts valencians a nom de Felip, on no era visible la data, com del regnat de Felip IV de Castella.

No es disposa de fotografia

7.- Crusafont (CGMC) núm. 4984 (similar). Calicó no figura. Museo Arqueológico Nacional. Ref.: 1955/21/16.

Anvers: ---ILIPUS·III--- R---

Revers: ---AIOR·1

Observacions: Data a la llegenda. Sols és visible la part inferior de la primera xifra. Visible el nom del rei, però sols part de l'ordinal. Pes: 3,37 g.

No es disposa de fotografia

8.- Crusafont (CGMC) núm. 4984 (similar). Calicó no figura. Col·lecció particular.

Anvers: ---IPUS·IIII·D---IS---

Revers: ---TIA· ---OR·1700

Observacions: Data visible a la llegenda. Nom i ordinal del rei visibles. Inclinió del pal del 7 al revés. La núm. 8 i la núm. 2 són les úniques on es pot llegir la xifra 7 i coincideixen amb la inclinió del pal del 7, una prova més que es tracta dels mateixos encunys.

Agraïments:

A Miquel Crusafont, pel seu inestimable ajut, altruisme i paciència.

A la gentilesa de la casa Aureo & Calicó per facilitar-me documentació gràfica de les monedes ací descrites.

També a Antoni Sendra per facilitar-me informació imprescindible sobre algun d'aquestos escuts.